

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
ARCHEOGRAPHIC COMMISSION
M. HRUSHEVS'KYI INSTITUTE OF UKRAINIAN ARCHEOGRAPHY
AND SOURCE STUDIES

UKRAINIAN ARCHEOGRAPHIC YEAR BOOK

NEW SERIES

ISSUE 3/4

•

UKRAINIAN
ARCHEOGRAPHIC
COLLECTION

VOLUME 6/7

KYIV 1999

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ

ВИПУСК 3/4

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 6/7

КИЇВ 1999

Черговий випуск “Українського археографічного щорічника”, що виходить у світ, на жаль, із значним запізненням, знайомить читачів з новими працями з історії археографії та суміжних джерелознавчих дисциплін, публікаціями текстів та текстологічними розвідками, історико-джерелознавчими дослідженнями і оглядами широкого хронологічного діапазону, в основі яких лежать актові джерела XVI–XVIII ст., нарративні та полемічні пам’ятки XV–XVII ст., документальні й епістолярні матеріали XIX–XX ст., інші джерела, що зберігаються в українських та зарубіжних архівосховищах.

Редакційна колегія

П. С. СОХАНЬ (головний редактор),
Г. В. БОРЯК (заступник головного редактора),
І. М. ЗАБІЯКА, Н. П. СТАРЧЕНКО (відповідальні секретарі),
Я. Р. ДАШКЕВИЧ, Л. А. ДУБРОВІНА, Ю. А. МИЦИК,
В. І. НАУЛКО, Р. Я. ПИРИГ, О. В. ТОДІЙЧУК,
В. І. УЛЬЯНОВСЬКИЙ, В. С. ШАНДРА, Ю. І. ШАПОВАЛ

Підготовлено і видруковано за сприяння
Фонду Катедр Українознавства (ФКУ).
Програма українознавчих досліджень, фундатором якої є ФКУ,
фінансується за рахунок благодійних пожертв
українських громад США і Канади

О. П. ДАНИЛЬЧЕНКО (Київ)

ЕТНІЧНА СИТУАЦІЯ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В 20-х РОКАХ ЗА ДОКУМЕНТАМИ ЦДАВО УКРАЇНИ

Опублікований нижче документ, віднайдений у фондах ЦДАВО України, на думку упорядника, настільки промовистий і цікавий, що майже не потребує редакційного коментаря. Тому обмежимося лише короткою передмовою.

Як відомо Південь України внаслідок тривалого процесу його заселення став регіоном співжиття і активного взаємовпливу багатьох суттєво відмінних один від одного народів, з притаманними кожному з них особливостями в господарчому житті, культурі та побуті. Починаючи з другої половини XVIII ст., поряд з українцями, що складала більшість постійного населення краю, тут поселяються росіяни, німці, болгари, греки, євреї, молдавани, татари, поляки та інші – всього представники понад 20 національностей. Об'єднані спільною історичною долею, усі вони доклали великих зусиль до освоєння й економічного розвитку регіону, перетворивши колишні безлюдні степи на край розвинутої промисловості і сільського господарства. Цей край став для них другою Батьківщиною.

Руйнівний смерч першої світової та громадянської воєн, в епіцентрі якого населення Півдня України перебувало майже сім років, спричинив повне виснаження його продуктивних сил. Згубні наслідки лихоліть були тут навіть більшими, ніж в інших регіонах України. Зумовлена повоєнною розрухою економічна криза, неврожай і голод 1921–1923 рр. поставили господарство регіону на межу катастрофи. Особливої гостроти криза набула в соціальній сфері: різко погіршився життєвий рівень населення, зроста соціальна напруженість у місті й на селі.

Усе зазначене вище повною мірою стосувалося і сфери міжнаціональних відносин. Етнічна ситуація у регіоні після численних реквізицій, конфіскацій, грабунків та погромів, посилених ще й стихійним лихом, була вкрай напруженою. Переживши страхітливі випробування протягом майже десяти років, переважна більшість національних меншин дивилася в майбутнє з апатією і повною безнадією. Значного поширення набули емігрантські настрої, що поволі пішли на спад лише в другій половині 20-х років.

Виправленню становища мали сприяти виважена політика щодо

коренізації національних меншин, розгортання національного будівництва в районах їх компактного проживання.

Про перші наслідки цієї роботи свідчить документ, що наводиться нижче. Це підсумковий звіт старшого інспектора Наркомату Робітничо-Селянської інспекції М.Ареф'єва про інспекційну поїздку по південних округах України, яку він здійснив 1926 р. з метою з'ясування становища національних меншин та пошуку шляхів розв'язання наболілих проблем їхнього життя. Це один з небагатьох, що збереглися в архівах, звіт про роботу численних комісій, інспекційні поїздки, обстеження районів проживання національних меншин у 20-х роках. Разом з переписами населення, такі документи давали змогу накопичувати важливий аналітичний та статистичний матеріал з широкого кола проблем для формування національної політики радянської влади. Зміст документа свідчить про те, що автор його – людина не випадкова, він добре знав тогочасну ситуацію у сфері міжнаціональних стосунків. Про це свідчать факти його біографії та службової діяльності, які вдалося встановити за архівними документами.

Микола Севастьянович Ареф'єв пройшов великий і складний життєвий шлях. Народився він 1871 р. у сім'ї малоземельних селян Балашовського повіту Саратовської губернії, росіянин. Незважаючи на нестатки, закінчив Саратовську гімназію, потім працював земським вчителем.

З молодих років М.С.Ареф'єв включився у революційну боротьбу, брав участь у народницьких гуртках. Його неодноразово заарештовували, висилали в Сибір. Тривалий час працював у прогресивних виданнях Хабаровська, Харбіна, Владивостока.

Селянське походження й особисті враження від життя тогочасного села надовго визначили його політичні погляди та вподобання. Перебуваючи на засланні, 1901 р. М.С.Ареф'єв став членом партії есерів. Згодом, повернувшись навесні 1917 р. у Поволжя, активно включився в роботу по оновленню життя, очоливши Балашовський повітовий земельний комітет. Прагнучи прискорити аграрні реформи, він здобув широку популярність серед селянства губернії, обирався делегатом Всеросійського селянського з'їзду, членом ВЦВК другого та третього скликань, членом колегії Наркомзему та редакції його друкованого органу – газети “Голос трудового селянства”.

Політична діяльність М.С.Ареф'єва викликала незадоволення поміркованого керівництва партії есерів. Ареф'єв відмежувався від нього. У жовтні 1917 р. він взяв участь у створенні партії лівих есерів, але незабаром вийшов з неї на знак протесту проти лівоесерівського повстання у Москві в липні 1918 р.

У роки громадянської війни доля накинула М.С.Ареф'єва в Україну. Тут він прожив тривалий період свого життя. Він став організатором колоній для безпритульних дітей на Харківщині, наркомом землеробства

Республіки Крим, брав участь у громадянській війні як редактор газети 6-ї армії Південного фронту. Наприкінці 1919 р. вступив у партію лівих есерів боротьбистів, а в липні 1920 р. був одним з ініціаторів злиття цієї партії з КП(б)У.

Залишившись працювати в Україні, М.С.Ареф'єв доклад зусиль до того, щоб якнайшвидше освоїтися в новій для нього обстановці. Самотужки вивчив українську мову, досконало володів нею (про що свідчить написаний ним звіт), ознайомився з культурою та звичаями українського народу.

Наприкінці громадянської війни він став співробітником Наркомату Робітничо-Селянської Інспекції. Як згодом він сам писав, “робота в Позаплановій Інспекції, що має переважно дослідницький і літературний характер, вповні відповідає моїм нахилам і набутому досвідові”¹. Численні поїздки по Україні збагатили його не тільки досвідом врегулювання конфліктних ситуацій, а й знанням умов життя, настроїв, сподівань людей різних національностей та верств населення України.

Працюючи в НК РСІ, М.С.Ареф'єв зарекомендував себе як “працівник ретельний, розпочату роботу доводить до кінця, вміє зосередитись на основних моментах, але висновки страждають надмірною деталізацією. З дорученою роботою справляється, однак більше підходить для вузькоспеціальних завдань певного відомства”². Архівні матеріали свідчать про те, що ця характеристика М.С.Ареф'єва, підписана заступником наркома, в цілому об'єктивна.

Як бачимо, це була людина активна, ініціативна і рішуча, а водночас вдумлива й серйозна, схильна до виважених кроків.

Серед численних заходів, у яких йому довелося брати участь, були перевірка дитячих санаторіїв Донбасу, ревізування рибних промислів Чорного й Азовського морів, обстеження заповідника “Асканія-Нова”, узагальнення досвіду боротьби з наслідками неврожаю в Катеринославській, Одеській і Донецькій губерніях, інспектування осередків “Спілки Бессарабців” у Київській, Подільській і Одеській губерніях, та ін. Всі ці справи були складними, їх виконання вимагало не лише спеціальних знань, а й великого життєвого досвіду, ініціативи, вміння самостійно розв'язувати наболілі проблеми. Цілком закономірно, що саме йому в травні 1926 р. було доручено “обслідування українізації радпарату та громадських організацій і задоволення інтересів і культпотреб в округах: Одеській, Маріупольській і Мелітопольській”³.

Зібраний М.С.Ареф'євим великий, почасти невідомий фактичний матеріал, зроблені ним висновки, що базувалися на вивченні наявної літератури та результатах інспекційних обстежень, свідчать про успішне виконання цього важливого доручення. А підсумковий звіт, що друкується тут, відбиває притаманні йому схильність до ретельного аналізу конкретних ситуацій, досвід і якості політичного діяча, літератора й педагога, інтерес до проблем сільського господарства.

Цінність і своєрідність цього доволі рідкісного документа полягає у тому, що по-перше, він подає свіжий погляд очевидця, його цікаві спостереження й узагальнення, а по-друге, охоплює середину 20-х років, період чи не найбільшої уваги з боку держави до потреб національних меншин. Цим зумовлено, зокрема, й критичне ставлення автора до етнічної ситуації в регіоні, прискіпливий її аналіз, без спроб затушувати реально існуючі проблеми й недоліки, або пояснити їх підривною діяльністю класового ворога. Разом з тим виразними прикметами часу, рівня суспільної свідомості тих років є певна ідеологічна упередженість в оцінках, суто класовий підхід до аналізу явищ суспільного життя, а також насиченість тексту галицизмами й русизмами як свідчення суперечливості розвитку національних відносин у цей період: з одного боку українізації, з другого – початку формування адміністративно-командної системи й пов'язаної з цим уніфікації всіх сторін життя суспільства.

Звичайно, документ не позбавлений неточностей, помилкових тверджень, значною мірою зумовлених недостатньою вивченістю проблеми, браком повних і достовірних даних про кількість національних меншин, їхню чисельність та розселення.

Передусім це стосується інформації щодо приазовських греків. Останні поділялися на дві групи, що розрізнялися за мовою: греко-еллінів (близько 60% загальної чисельності) та греко-татар (40%). Перебільшуючи значення мови в процесах етнічної консолідації, незважаючи на спільність походження, культури, побуту, звичаїв, і т. ін., автор зараховує останніх до татар і дивується тому, що самі вони вперто продовжують вважати себе греками.

Стосовно ж молдаван с. Нова Гнатівка, які переселилися з Криму в Приазов'я разом з греками, то питання їхнього походження і етнічної ідентифікації залишаються не до кінця з'ясованими й сьогодні.

У тексті трапляється термінологічна нечіткість. Наприклад, етнічні групи автор називає етнографічними.

І все ж, незважаючи на певні недоліки, документ являє собою неабияку цінність: тут містяться важливі відомості про походження, умови життя та проблеми національного розвитку найбільших етнічних груп Півдня України в 20-х роках. Історичний досвід національного будівництва, врегулювання нагальних проблем національного розвитку в зазначений період не втратив свого значення й нині.

Віднайдений документ – це оригінальний авторський рукопис, його обсяг 59 сторінок, написаний фіолетовим чорнилом на стандартних аркушах друкарського формату, частково на лінованих аркушах такого ж формату. Деякі сторінки мають текст і на звороті. Рукопис містить авторські вставки та численні редакційні правки червоним чорнилом.

Окремі фрагменти закреслені автором, очевидно, як такі, що не мають безпосереднього відношення до мети звіту. Але оскільки вони логічно вплітаються у зміст тексту, доповнюючи його цікавими фактами, то в публікації їх поновлено.

Текст звіту складається з трьох частин: аналітичної записки, висновків та пропозицій, кожна з яких окремо підписана автором. Але підшиті вони в архівній справі з порушенням авторської пагінації: спочатку висновки та пропозиції, а потім аналітична записка. Згадувані в звіті таблиці складені автором на основі тогочасних неточних, доволі приблизних даних, взятих ним з невідомих джерел. Тому публікація їх є недоцільною.

Стан збереження документа задовільний, Документ друкується із збереженням орфографії оригіналу. Виправлено тільки описки та деякі дрібні стилістичні погрішності.

¹ ЦДАВО України. - Ф.539, оп.1, спр.78. - Арк.6.

² Там само. - Арк.8.

³ Там само. - Арк.10.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕРЕСІВ НАЦМЕНШОСТЕЙ І ЗАДОВОЛЕННЯ ЇХ КУЛЬТУРНИХ ПОТРЕБ

Доклад ст.інспектора М.С.Ареф'єва.

Розподіл населення України та окремих округ по національностях

Національний склад населення України є набагато більш різноманітним від інших частин СРСР.

Так, за даними ЦСУ, на 1 березня 1925 р. (див. етнографічну мапу, вид. НКВС), головна національність – українці – складають взагалі по УСРР – 81,6% населення, решта ж розподіляється між цілою низкою національностей, що являються меншостями. З останніх дев'ять складають значну абсолютну кількість мешканців – більш 8 тисяч, – хоч вона й являється зовсім незначним відсотком усього населення України.

Треба ще підкреслити, що так ці відомості, як і інші статистичні дані дуже неповні та неточні; в них є випущеними не тільки окремі дрібні подробиці, але й цілі етнографічні групи населення, що вони складають компактні, хоч і не дуже великі маси.

Так, по цих даних зовсім не зазначено (більш певно, зовсім безпідставно віднесено до іншої етнографічної групи) татарську національність, що вона залюднює цілу низку пунктів у Маріупольській окрузі.

За національним складом населення округи УСРР можна розподілити на декілька категорій, звичайно, умовно.

Наприклад, до першої категорії можна віднести округи, що являються цілком – на 100% – українськими.

Таких за даними на 1 березня 1925 р. є вісім; та округ, що в них українців є більш 90%, але менш 100%, також є 24. Усього округ з незначною, не більш 10%, кількістю інших національностей є 32.

Крім того, є декілька округ, що в них населення складається лише з двох національностей, напр. української та російської (Харківська, Охтир-

ська, Сумська, Сновська та інші округи), або української та єврейської (Гуманська, Черкаська й т.п.), української та німецької (Роменська) й т.п.

Решта округ мають не менш як три етнографічних групи, що живуть по кількості компактними масами.

Найбільш різноманітними по складу населення являються південні округи з приводу того, що це країна, – в минулому так звана “Новоросія” – на протязі декількох сторіч була об’єктом широкої колонізації так з боку царату, що він таким способом старався заборонити бувшу імперію від нападу ворожих народів з півдня, як і випадкової колонізації з боку утікачів з південних країн, що в просторах безлюдної, але багатой дарунками природи “Новоросії” шукали долі й щастя та визволення від національного або релігійного пригноблення в країнах, що в них вони жили раніш.

Царська влада використовувала це явище з метою привабити незадоволені елементи сусідніх країн та залюднити південні простори шляхом надання переселенцям різних пільг та привілеїв.

Авжеж, за царською поведінкою, цих привілеїв було одібрано як тільки нове населення міцно приживалося до місця.

З південних округ було обслідувано Одеську, Мелітопольську та Маріупольську.

Про розподіл населення в них та характер його відносно загального складу населення України свідчить таблиця ч. I.

Ця таблиця насамперед свідчить про те, що всі статистичні відомості, що їх маємо зараз викликають дуже великий сумнів, і тому їх можливо прийняти лише як приблизні та й те дуже відносно.

Деякі цифри явно неправдиві, а методи національного обліку населення недоцільні.

Так, за даними відчиту Маріупольського ОВК про роботу в 25-26 р. татарське населення в окрузі складає лише 0,01% (див. рядок 6), в дійсності ж його не менш 8%. В довіднику Катеринославського губ. Стат. Бюро на 1.1.25 р. українське та російське населення показано сумісно (див. 9 рядок), й т.п.

Демографічний перепис, що його передбачається провести в поточному році, мусить внести дуже значні поправки в нашу свідомість про етнографічний склад населення України й, можливо передбачити, внесе дуже великі та серйозні поправки в ті відомості в цій справі, що ми користуємося їми по всяк день іноді навіть не підозріваючи про їх повну або часткову непридатність.

У трьох вищезазначених округах – Одеській, Маріупольській та Мелітопольській, що їх було обслідувано, перебувають окремими компактними масами такі національності:

а) російська національність, що являється на Україні найбільш значною меншістю, перебуваючи майже на всіх округах і складаючи від 3 до 20% усього населення на селі, а в містах значно більш (наприклад, у м. Одесі – 45%),

б) німецька – у всіх трьох округах складає від 6% до 13% загальної кількості їх населення,

в) болгарська, що складає значні масиви в Одеській (5%) та Мелітопольській (8%) округах,

г) грецька та кримсько-татарська, що помилково віднесені кимсь до однієї етнографічної групи (про це докладніше буде нижче), у Маріупольській окрузі сумісно складають біля 18% загальної кількості населення.

д) молдаванська в Одеській окрузі складає 4%, в Маріупольській є одно молдавське селище, що його статистикою віднесено теж до “греків”.

Крім вищезазначених етнографічних груп, що їх було частково обслідувано на місцях, у зазначених округах перебувають більш-менш значними групами євреї та поляки, котрих обслідувано не було, але деякі відомості про їх стан було зібрано та буде використано далі.

Зупинемося насамперед на нацменшостях закордонного походження, лишаючи поки що російську, бо вона хоч і являється “нацменшістю”, але фактично ще не повністю втратила свої дореволюційні привілеї, ще й досі “панує” щодо забезпечення своїх потреб і тому поки що не потребує спеціального захисту.

Німецька національність

В обслідуваних округах міститься в таких компактних масах.

А. В Одеській окрузі займає два окремі райони – Фр.Енгельсовський та знов вилучений – Грос-Лібентальський, а також низку окремих селищ.

Б. В Мелітопольській окрузі – два великі райони – Молочанський та Пришибський – й також низку окремих селищ.

В. В Маріупольській – один район Люксембургський та декілька окремих селищ.

З зазначених пунктів було обслідувано Пришибський та Молочанський райони в Мелітопольській окрузі та Остгеймську сільраду в Маріупольській (Ст.Каранського району).

За літературно-етнографічними даними виникнення німецького залюднення в південних округах України відноситься до кінця вісімнадцятого та початку дев'ятнадцятого сторіччя (Див. “Національний склад Радянської України”, вид. НКВС, Харків, 1925 р.).

Найбільш значна по кількості група німців-менонітів (релігійна секта) оселилася на річці Молочній в 1803 році. Ця група й досі називає себе “нащадками голандських вихідців”.

Здається, що заселення ними далекої від залюднених пунктів місцевості мало своєю метою обереженість від релігійного пригноблення й прямування зберегти своє буття та релігію незайманими.

Цікаво підкреслити, що, як видно, по таких же міркуваннях у долині річки Молочної селилися й російські сектанти-духобори та молокани, що вони таким способом старалися уникнути від пригноблення царатом їх життя й релігії.

У тім же сторіччі в південні округи вселились також німці різних вірознань – католики та лютерани – й в Мелітопольській окрузі заселяли землі поряд з менонітами.

Прямуювання німців усіх вірувань, особливо менонітів, до збереження своїх культур, звичаїв та інших умов життя в повній незаплямованості, за часів царату набирало цілком позитивного значення, бо вона допомагала їм зберегти своє національне обличчя від впливу імперіалістичної політики царату.

Але за декілька поколінь і за 125 років часу воно утворило серед людності цієї етнографічної групи надзвичайно замкнутий, недовірливий характер, а також переоцінювання власної культури та нехтування до всякої іншої.

Такі риси характеру після Жовтневої революції, коли всі нації в межах СРСР набули можливості вільно розвинути свою культуру в умовах прихильного співробітництва зі всіма іншими народами, мають певно негативний характер.

Німці ще й досі відносяться до радянської влади неймовірно [недовірливо] й обачно, а в деяких випадках і лукаво, дуже вміло використовуючи всі формальні зачепи, щоб поставити на своєму та обійти закон.

Звичайно, цей настрій поперше всього виникає з матеріальних умов. В дореволюційні часи значна кількість німців була дуже заможною; мала по декілька сот і навіть тисяч десятин землі й загубили частину своїх багатств за часи громадянської війни.

Щодо бідноти, яка теж ще дуже далека до з'єднання з радянською владою, наперекір власним інтересам, то, безумовно, такий настрій пояснюється, з одного боку, впливом багатих, і особливо, релігійних проповідників, з другого – слабкістю партійної та громадської роботи серед німців.

Сталість цього настрою пояснюється також невдалим вибором радянських робітників у Молочанському районі при його заснуванні.

Тут було з боку відповідальних радянських службовців декілька надзвичайно грубих порушень революційної законності, що вони значно підірвали авторитет місцевих органів радянської влади.

Одначе, в поточний час, коли це явище ліквидовано судом і призначені добрі робітники, помічається ясний поворот з боку німецької молоді до радянської влади. Цей поворот міг би набрати рішучого характеру, коли б були прийняті міри задля задоволення німецької бідноти землею.

Питання про землеустрій в усіх національних районах, особливо в німецькому Молочанському є дуже складним та важким.

Поруч з господарствами, що всякими неправдами знов захопили великі шматки землі, тут є не тільки малоземельні, але й зовсім безземельні хлібороби, що живуть у великих нестатках, не мають змоги усвідомити причини такого стану при наявності величезних площ земель держфонду й винуватять у своїй нужді радянську владу.

Переведення землеустрою може дати величезні наслідки в галузі

приваблення німецької бідноти до радвлади, рішучої перемоги незадовольняючого настрою, а також ліквідування тяги до переселення в Канаду, що охопила не тільки заможних, але в останній час навіть значну більшість безземельної німецької бідноти у Молочанському районі.

Прямування німців-меноністів до ізолювання від інших кол населення виявляє себе й в кооперативній, а також загальногромадській галузі, причому деякі спроби безумовно мають своєю метою об'єднати менонітів в загальнодержавнім масштабі.

Так, в цей час існує "Всеросійське Менонітське Сільсько-Господарське Товариство", що його статута було затверджено ВЦВК'ом СРСР 16.V.23 р.

Т-во об'єднує менонітське населення, звичайно заможне, в межах усього СРСР. Про діяльність його дивись "Вісник Сільського Господарства", 1926 р., ч.3.

У Молочанському районі існує також кооператив "нащадків голандських вихідців". Передбачається його об'єднання з відкритою кооперацією звичайного типу.

Про те, які є можливості при такому штучному ізолюванні політично й духовно відсталого маси, якою, безумовно, являється менонітське населення, не дивлячись на його порівняно високу письменність та технічну культуру, свідчить той факт, що німецьке т-во "Промкредит" в Одеській окрузі напружено розповсюджувало релігійну протирадянську літературу. "Справа про це надіслана до Одеської прокуратури". Дивись телеграму у московських відомостях від 25.V.23 р.

Змініюванню такого об'єднання німців-менонітів на релігійній підставі в загальносоюзному масштабі, а також живучості такого релігійного та грубонаціоналістичного ухилу значно допомагає існування менонітського релігійного журналу "Унзер Блат" ("Наше слово"), що видається в м.Мелітополі з дозволу Головліту СРСР.

У цьому журналі, одночасно з чисто релігійними статтями друкується матеріал безумовно політичного характеру, хоч у ньому реакційні й тому ворожі радянській республіці мрії дуже штучно завуальовані релігійними балачками.

Найбільш яскравим прикладом цього може бути стаття в ч.5 журналу, що при цьому додається. У ній під прикриттям мрій про друге прибуття Христа переводиться гадка про загибель "нечестивого" соціалістичного строю й майбутній наступ "царства справедливості".

Ступінь культурного розвитку німців так до війни, як і зараз завжди приводиться в якості зразку дуже високої культури, що вона значно відрізняється від культури інших національностей.

До цього занадто загального та безумовного твердження треба внести деякі зауваження.

Безумовно, що німецьке населення більш грамотне, звикло користуватися книжкою та передплачувати часописи, але ця відносна* культура

* Слово "відносна" в тексті закреслено.

має той характер, що він не включає міцного впливу в німецькій громаді проповідників та повного безсилля віднестися до їх балачок критично.

Так само й в галузі сільсько-господарчої культури.

До революції, коли німці мали майже безкрайні простори землі й коли господарство, що має 14 дес. землі рахувалося як безземельне, німецьке господарство будувалося на підставі дешевої найманої праці та експлуатації її.

Нині німецькі господарства мало чим відрізняються від господарств інших націй і, навпаки, останні часто-густо являються багато кращими та передовими.

Як загальне явище можливо відмітити, що в німецьких селищах попит на трактори значно менший, хоч землезабезпеченість в них є значно більша від господарств інших національностей. Також в німецьких селищах дуже замало сільськогосподарчих колективів.

Щодо обробки землі, то й в цій галузі німці в цей час рідко являються добрим зразком, хоч від дореволюційних часів у них збереглося багато реманенту. Наприклад, поле німецьких господарств у Остгеймській сільраді засмічене бур'янами так, як не доводилося бачити в найбільш відсталих господарствах інших націй.

В революційному русі німці прийняли значно меншу участь, ніж більш відсталі нацменшості – булгари та греки, але в 1919 р. багато німців прийняли участь у куркульському повстанні в Одеській окрузі. Справа про це повстання була розглянута окрсудом в травні б.р. (Див.: “Ком-т”, за 3.VI.26 р.).

Усе вищезазначене торкається попри усього німців-менонітів, як найбільш цікавої та характерної групи, що в ній відбиваються крайні поривання тих мас населення, котрі не засвоїли ще принципів радянського строю, не усвідомили їх значення й ще досі відносяться до них негативно або вороже, хоч і вистерігаються виявити цей настрій відверто.

Настрій німців інших вірувань – католиків та лютеран – значно більш прихильний до радянської влади й не так нетерпимий.

Вплив релігійних проповідників серед німців лютеран та католиків є значно менший; родина не забороняє молоді вступати до УЛКСМ та й КНС, як то поводить у менонітському оточенні й відношення до органів радянської влади є більш одверті й щирі.

Характерно, що співвідношення менонітів до німців інших вірувань конче нетерпимі.

Це явище було головною перешкодою задля об'єднання двох німецьких районів – Пришибського (католико-лютеранського) й Молочанського (виключно менонітського), що знаходяться поруч один одного, мають районні центри на віддалі лише однієї версти, й з приводу економічних, політичних та інших умов мусили би бути об'єднаними задля складання великого міцного району.

Як уже підкреслено вище, в поточний час, після засудження районо-

вих та округових робітників, що зловживали, призначення нових робітників та деякого поширення партійної роботи, помічаються ознаки можливого повороту німецького населення до радянської влади, в першу чергу молоді та бідноти, але руху в цьому напрямкові перешкоджає конче недоцільна справа в галузі землеустрою.

При наявності держфонду в 25271 дес., а також господарств, що мають багато землі, яку вони одержали незаконним способом, у Молочанському районі є 1210 бідних родин, з них 800 німецьких.

У Пришибському районі безземельних родин є 526 при наявності держфонду 8904 дес.

Тому в минулому році з Молочанського району переселилося до Канади 250 незаможних родин, а в поточному передбачається виїзд 400 родин, або біля 2000 німців.

Зайве казати про те, наскільки незручним є виїзд із соціалістичної країни бідноти.

Тому необхідно якомога прискорити землеустрій в національних районах, в першу чергу Молочанському, порівнюючи їх до прикордонних місцевостей.

Булгарська національність

Великими групами перебуває в Одеській (біля 21 тисячі, або 5,2% загальної кількості населення округи) й Мелітопольській округі (54380, або 8,2%).

У березні місяці в Одеській округі був вилучений булгарський – Благоевський район (колишній Ленінський) з центром у селі Великий Буялик.

Вилучення національного булгарського району, безумовно, має велике значення в змісті приваблення нацменшостей до радянської влади, але при відсутності в районному центрі необхідних помешкань для районних установ (РВК, лікарні й т.п.), а найголовніше – крайній недостатці літератури булгарською мовою, ці заходи не дають в повній мірі тих наслідків, що їх можливо було би чекати.

У Мелітопольській округі є два булгарських района – Романівський (РВК порушив клопотання про зміну цієї неприємної назви на “Коларівський”) й Цареводарський (порушено клопотання про назву його Благоевським), що вони знаходяться поруч один одного.

З приводу економічних умов було б доцільним об’єднати ці два райони в один міцніший, але це неможливо за відсутності в територіальному центрі селища здатного для розміщення районних установ.

Районовий центр Романівського (майбутнього Коларівського) району – села Романівка – також є мало придатним для цієї мети, позаяк у ньому нема необхідних помешкань, наприклад, для школи – семирічки, лікарні, народного суду й т.п.

Булгарське населення переважно займається сільсько-господарською працею; значна більшість його відноситься до незаможних та середняків.

В революційному русі болгари приймали значну активну участь.

В селі В.Буялик Одеської округи за час куркульського повстання, що ним керували, як вище зазначено, німецькі куркулі, болгарська біднота боролася проти куркулів і понесла значні втрати.

В с.Вел.Буялик, теперішнім центрі болгарського Благоевського району, ще й досі збережено колодця, в якому білі в 1919 році затопили багато болгарської бідноти, що боролася за радянську владу.

Грецька національність

Під назвою “греків” у Маріупольській окрузі статистичними органами взято на облік декілька окремих етнографічних груп, а саме 1. “власне греків”, що розмовляють грецькою, або “новоелінською” мовою; 2. татар з приводу того, що вони сповідують так звану “грецьку віру”, хоч і розмовляють кримсько-татарською мовою, й, нарешті, молдаван – через те, що вони раніш проживали у татарському селі.

Незважаючи на все безглуздя такого статистичного обліку, що був вперше зроблений в дореволюційні часи, не вважаючи також на те, що ця груба помилка вже давно з'ясована, між іншими комісією ВУЦВК у 1925 році, – назва “грецької національності” ще й досі вживається для трьох вищезазначених груп навіть в офіційних відомостях, докладах і т.п.

Це викликає в практичній роботі цілу низку дуже неприємних наслідків для татар та молдаван, що вони залічуювані в “греки” без усякої підстави нацменшостей за останніми статистичними даними складає біля 67 000 чол. (Див. табл. ч.1).

З них молдаван усього 1058 чол.; вони залюднюють с Ново-Гнатівку. Решта приблизно порівну розподіляються між елінами й татарами.

Останні в різних доповідях, статистичних відомостях і навіть в науково-етнографічних статтях свавільно іменуються “греками”, “греко-татарами”, “тюрко-татарами” й т.і.

Ці всі назви навряд чи можливо визнати правдивими з наукового нагляду. Якщо головною етнографічною ознакою являється мова, а не віра, та ця група є, безумовно, однакова та рідна кримським татарам, що їх мовою вона розмовляє. Чому вона засвоїла Христову віру, це справа другорядна й навряд чи наукова.

Вкрай необхідно конче встановити цей принцип, тому, що помилкова назва надзвичайно несприятливо відбивається на всім стані цієї групи, особливо ж на задоволенні її культурних потреб.

Походження “грецької” національності, що зараз проживає в Маріупольській окрузі, таке.

У конці XVIII сторіччя грецький митрополіт Гнат Гозадинов, що жив в Криму, вчинив клопотання перед російським урядом (колишньою імператрицею Катериною Другою) про дозвіл грецькій людності, що перебувала в Криму в тяжкому стані й була дуже пригніченою татарським урядом Криму, переселитися в південну Росію.

Гнат обіцяв вивести з Криму велику кількість людності.

Катерина та її порадник Суворов, мріючи заселити безкрайні й безлюдні південні простори та одночасно знесилити ворога – кримського хана – не тільки згодилася на це, але й обіцяла дуже великі пільги та привілеї.

Для заселенців було відведено безліч землі, біля мільйона десятин, – увесь колишній Маріупольський повіт.

Фактично Гнат вивів в 1779 році в Росію значно меншу кількість людності, всього біля 31-32 тисяч у тому числі 12 1/2 тисяч вірменів, котрим було відведено землі поруч м. Ростова й засновано ними м. Нахичевань і низку селищ.

Решта переселенців – усього біля 18 тисяч – під загальною назвою греків обгрунтувалися в теперішній Маріупольській окрузі та заснували цілу низку селищ, що за ними було збережено кримських – грецьких та татарських – назв, а саме: Ялта, Урзуф, Сартана, Чердакли (елінські); Керменчик, Мангуш, Корань і т.д. (татарські).

Переселенцям було “даровано” цілу низку прав та привілеїв, напр.: 30 дес. землі на “душу”, великий запасний фонд, рибальські вгіддя по узбережжю моря більш 8000 дес., звільнення від військової повинності, незалежний грецький суд і т.п. Але пізніш значну частину цих привілеїв було одібрано й переселенці, визволившись з-під гніту кримських власників, потрапили під ще більший гніт російського царату.

Переселення відбивалося надзвичайно шкідливо на стані здоров'я переселенців. Значна кількість останніх загинула. Згідно перепису 1789 року, кількість греків переселенців у Маріупольському повіті була рівною 14000 чол., тобто за 10 років з моменту переселення не тільки не підвищилася, але й зменшилась майже на 20%.

Загальний стан здоров'я цих нацменшостей і досі відрізняється від інших груп населення значно більшою схильністю до занедужання, особливо сухоткою, хоч їх життя в санітарно-гігієнічному стосункові й не відрізняється значно від умов життя інших груп.

Ця підвищена схильність до занедужання сухоткою пояснюється, можливо, крім переселення в країну з дещо іншим кліматом, також і надзвичайно розповсюдженим звичаєм жінок завжди, навіть в час найбільш палкої погоди й важкої праці, закутувати хусткою все обличчя, залишаючи відкритою лише вузьку щілину для очей. Це робиться задля збереження обличчя від засмаження й надзвичайно заважає подихові.

На великий жаль цей дурний звичай перейнято й деякими українськими та російськими модницями, боротьбу ж з ним ще й не почато.

Від великих пільг та привілеїв, що їх було дано, частково ж лише обіцяно царатом, у греків залишилася на час реалізації лише дещо більша забезпеченість землею супроти інших хліборобів, причому землю було зосереджено в руках заможних, поруч же з ними значна кількість людності зберегла лише дрібні шматки землі, або зовсім втратила її.

Щодо задоволення культурних вимог, то воно проходило виключно

російською мовою, грецьких же шкіл, що існували раніш, було знищено царським урядом ще в кінці XVIII сторіччя (Див.: Буценко. Радянське будівництво та нацмени на Україні).

Наслідки цієї впертої русифікації були досить цікаві: греки, татари та молдавани Маріупольської округи остаточно забули письменність рідною мовою й зберегли останню лише як розмовну.

Наприклад, у великому елінському селищі Ялти є лише три чоловіка, які можуть читати грецьку письменність, та й ті захожі, що вивчали грецьку мову в учбових установах: піп, лікар та рахівник.

У селі Сартана, що в ньому 4562 чол. елінів, читати елінські книжки може лише один дідусь, що має також якусь-то богослужбову книжку.

Щодо кримсько-татарської мови, якою розмовляє приблизно половина нацменшості, що в Маріупольській окрузі іменується “грецькою”, то в усій окрузі є лише одна особа, котра володіє письменністю на цій мові й має одну книжку, що нею надрукована. Це – “грецький” інструктор Округової Інспектури Народної Освіти.

Мало цього, ці нацменшості звикли навіть соромитися свого походження та рідної мови.

Навіть тепер, після стількох років існування радянської влади, татари ображаються, коли їх називають татарами, а не греками, тобто вони вважають грецьку національність за вищу від татарської. Як грецька, так і татарська молодь почуває себе в громаді скрутно, коли не володіє бездоганно російською мовою тому, що рідну мову вважає за вульгарну, придатну лише для хатнього вживання.

Дивно, що в таких обставинах греки й татари все ж зберегли свою мову, хоч вона й значно засмічена стороніми словами. Збережено також частково і звичаї, казки, прислів'я, співи й т.і. Але все це тепер пам'ятають лише старі люди, тому необхідно якомога скоріше все це записати, щоб зберегти від остаточної загибелі.

Релігія та попівство серед греків, татар і молдаван не користується великою пошаною, як це помічається в німецьких районах.

Церкви одвідуються переважно старшими людьми, особливо жінками. Але все ж і рішучого повороту від релігії ще досі нема.

Соціальний стан населення нацменшостей

Округові установи не мають повних і точних відомостей про розподіл населення нацменшостей по соціальному стану.

По деяких окремих районах ці відомості є, але узагальнити їх нема підстави. Тому на цьому питанні можливо подати лише загальні міркування без статистичних даних.

Переважна кількість зазначених нацменшостей проживає на селі й працює в сільському господарстві.

Кількість робочих, кустарів та непрацюючих серед нацменшостей незначна й належить головним чином до євреїв (кустарі й крамарі), поляків (кустарі й робітники), греків (крамарі) і вірменів (вантажники).

Про відносну кількість населення нацменшостей в містах та селі свідчать дані по Одеській окрузі:

	Українців	Росіян	Євреїв	Поляків	Німців	Греків	Молдаван	Булгар
У м. Одесі	11410	136640	129815	8031	3533	2423	–	–
До загальної кількості	4%	45%	40%	2,65%	1,25%	0,9%	–	–
В Одеській окрузі	271800	12721	8270	–	69240	–	16407	20762
До загальної кількості	70%	3,2%	2,1%	–	13%	–	4,1%	5,2%

Так що булгари й молдавани живуть виключно в селі, а євреї та греки переважно в місті.

Переважає кількість селянських мешканців належить до бідноти та середняків. Кількість заможних незначна, позаяк більшість кулацьких родин переселилася за кордон.

Адміністраційна справа

Кількість національних адміністративних одиниць, тобто сільрад і районів, за останній рік значно збільшилася, про що свідчать такі відомості.

Кількість нац. адмін. одиниць

На який термін	Німецькі р/с-р	Польські р/с-р	Єврейські р/с-р	Булгарські р/с-р	Чеські р/с-р	Грецькі р/с-р	Усього
1.IV.25 р.	5/98	0/15	0/19	0/25	0/5	0/26	5/188
1.VIII. 25 р.	5/108	1/35	0/19	2/25	0/9	0/26	8/222
зараз	6/ + 1 район			3/ + 1 район			

Кількість національних одиниць в поточний час додається на особливій таблиці.

Треба відмітити, що майже все національні одиниці за деякими рідкими винятками в дійсності по складу населення являються мішаними й дана національність лише переважає, а не являється виключною.

Це явище надзвичайно ускладнює керування й [робить] неможливим скласти апарат виключно з осіб даної національності.

Крім того, це викликає адміністративну черезсмужність: окремі

національні селища в адміністративній справі приєднані до ближчих нацрайонів, а не тих, що в їх межах вони знаходяться.

Прикладом виключної різноманітності населення може бути болгарський Коларовський (кол. Романовський) район. В ньому при значній перевазі болгарського населення (29639 ч. за загальної кількості 37056) 4 залюднених пункта з українським населенням, 4 з російським, 1 з німецьким і т.п.

Вилучення нових національних адміністративних одиниць безумовно має велике значення тому, що сприяє розвиткові національної культури. Але треба підкреслити, що за браком національних робітників, особливо ж літератури нацмовою, в окремих випадках це вилучення набирає лише формального характеру, в дійсності ж вилучені іноді подавньому залишаються русифікованими, тобто вся робота, а також шкільне навчання проводиться росмовою.

Наприклад, у семирічці елінського с. Сартана з 15 вчителів лише 5 греків, але ніхто з них не вміє читати рідну літературу.

В Ялтинській семирічці є 13 греків-учителів, але ніхто не володіє літературною грецькою мовою.

В семирічці молдавського села Нової Гнатовки нема жодної молдавської книжки.

Треба зауважити, що національні робітники далеко не завжди використовуються доцільно. Напр. школою в татарському селі Ст.Гнатівці завідує вчитель-молдаванин, а в молдавському селі Н.Гнатівці все вчення провадиться росмовою за браком учителів, що добре знають молдавську мову (а також підручників цією мовою).

Втягнення населення нацменшостей до активної участі в виборчих установах провадиться шляхом розповсюдження виборчої літератури, скликання зібрань, мітингів, виїздів на місця округових робітників і т.і. Плакати та гасла нацмовами, що їх було розповсюджено в останню виборчу кампанію, викликали велику зацікавленість.

Поруч з цим треба відмітити й деякі “досадні помилки”. Напр.: у молдавському селі Н.Гнатівці виборчі картки були розповсюджені українською мовою, хоч браку цих карток, звичайно, не могло бути. Це безсумнівні наслідки того, що це село в минулому було залічено якимось “етнографом” в греки та й залишилось в “греках” досі.

Участь нацменшостей в цих виборах була значно більшою за попередні роки, про що свідчить таблиця, що при цьому додається.

Значно складніше стоїть справа про втягнення в установи нацменшостей службовців, що досить володіють даною мовою, з приводу дуже обмеженого утримання сільських робітників, особливо працюючих в культурній галузі. Тому службовці інших установ, що належать до тої або іншої нацменшості, іноді навіть таять своє походження з побоювання втратити добру посаду.

Через це установи нацменшостей забезпечені з одного боку робітниками, що прийняли цю роботу з приводу ідейних міркувань і тому викону-

ють її самовіддано, з другого боку тими, що не змогли знайти іншої посади. Тому забезпечення національних установ національними робітниками набирає якогось випадкового характеру.

Останні розпорядження ВУЦВК'у та РНК щодо переліку національних робітників та забезпечення нацрайонів фахівцями мусять значно поліпшити цю справу.

Забезпечення нацменшостями вживання рідної мови

Діловодство і листування в національних установах поки що ведеться переважно російською мовою, навіть в німецьких районах, що більш забезпечені робітниками, котрі володіють нацмовою.

Це явище виникає з цілої мережі причин: русифікації за дореволюційні часи, наявності в нацрайонах селищ, що залюднені іншими національностями, недостачі робітників, що володіють даною мовою і т.і.

Листування від інших установ одержується переважно українською мовою й коли вона має обіжний характер, цією мовою розповсюджується й по району.

Це викликає небажані наслідки й сільради, що не змогли досконально з'ясувати зміст того або іншого паперу за відсутністю робітників, що добре знають українську мову, механічно здають його до архіву без виконання з написом "до справи".

Листування нацустанов до вищих органів провадиться майже виключно росмовою, до підлеглих переважна росмовою і лише частково нацмовою.

Особливо важка справа переводу діловодства на нацмову в грецьких і татарських установах з приводу повного браку письменних робітників. Заяви від населення нацменшостей до вкраїнських і російських установ, а також і до національних поступають переважно росмовою, лише в окремих випадках нацмовою.

За відсутністю в українських і російських установах перекладачів такі заяви звичайно передаються для перекладу округовим бюро нацмену, що значно ускладнює роботу останніх навіть при малій кількості таких заяв. Тому, звичайно, буває й деяке затримання розгляду таких заяв.

Таке затримання буває й за відсутністю службовців, що добре володіють даною мовою.

Обслуговування в національних установах населення, що не належить до даної нацменшості, проводиться росмовою.

Для розмови з одвідувачами нацменшостей вживається звичайно нацмова, а також росмова, значно рідше укромова.

Заходи по вивченню мови нацменшостей

В цій галузі майже нічого не зроблено, коли не лічить деяких незначних справ.

Наприклад, подекуди при національних клубах та школах існували гуртки по ліквідації неписьменності нацмовами.

Але такі гуртки існували лише мовами, що мають доволі розвинуту літературу – німецькою та польською.

Найбільш цікавою спробою в цій галузі являється утворення в Маріупольській окрузі двох гуртків по вивченню літературної елінської мови – одного в м.Маріуполі при клубі Робосвіти, другого в селі Ялта.

Обидва гуртки не дали значних наслідків з приводу браку підручників та добрих викладачів, але влітку цього року, коли Маріупольським ІНО буде одержано примірників та літературу елінською мовою, передбачається zorganizувати ці курси в значно ширшому розмірі.

Парторганами та радустановами обслідуваних округ вживається заходів, щодо підвищення кількості підручників та літератури нацмовами.

Напр., Мелітопольське ІНО за згодою з Нацменами Окрпарткому та ОВК'у випикує на 600 карб. політичної та економічної літератури, що її було видано в Німеччині, для відповідальних робітників.

Маріупольською ІНО вжито заходів щодо одержання літератури грецькою, молдавською та кримсько-татарською мовами.

У м. Одесі є книжкова крамниця для літератури нацменшостей, однісінька не тільки в УСРР, але, здається, й в усьому СРСР.

Судовий устрій

В усіх національних районах судові камери вважаються за національні. Але з приводу недостачі судових робітників, що добре володіють нацмовами фактично націоналізація судових установ діється значно пізніш від утворення району, після повного укомплектування судової установи робітниками.

Треба відмітити, що з приводу дореволюційної русифікації, а також звички, що міцно вкоренилася, населення, навіть німецьке, що так високо цінить свою самобутність, уникає звертатися до суду рідною мовою, про що свідчить таблиця, що при цьому додається.

Більш за всі нацкамери суд являється націоналізованим в болгарських районах, де усе судівництво провадиться нацмовою. Але й тут брак робітників, що досконало знають мову, значно перешкоджає справі.

Напр., в Коларівській камері нарсуду все судівництво проводиться болгарською мовою, починаючи з допиту свідків і кінчаючи оголошенням присуду. Але свідчення, що даються болгарською мовою, записуються поросійському тому, що секретар суду добре розуміє болгарську мову, але ще не може писати нею. Складання присуду вимагає багато часу тому, що й суддя також ще не досить володіє болгарською письменністю.

Забезпечення нацменшостям їх культурних вимог

Культурний рівень населення нацменшостей після Жовтневої революції значно підвищився. Про це свідчать відомості про участь цієї частини населення в державних установах та громадських організаціях (Див. додаткові таблиці).

Зацікавленість нацменшостей в роботі держустанов і активна участь у них, а також у виборчій кампанії, особливо помітно підвищилася в останні вибори.

Проте, треба відмітити, що в галузі політичної та громадської активності все ж значно відстають від українців і росіян, навіть ті з них, що в часи Жовтневої революції самовіддано боролися за радянську владу, напр., булгари та греки. Особливо відсталими являються німці, хоч з боку письменності й технічного вони являються найбільш культурними.

Родинний побут нацменшостей значно перешкоджає жінкам приймати участь в громадянській роботі, й знов найбільш у німецькому оточенні.

Щодо молоді, то в німецькому оточенні вона почуває себе значно пригнобленою й тому приймає дуже незначну участь в партійній та громадянській роботі, хоч ціла низка ознак яскраво свідчить, що молодь поривається визволити себе з того гніту умов колишнього побуту, що перешкоджає нормальному розвиткові її.

Значно краще відношення до молоді й дітей в оточенні інших національностей, – болгар, греків, молдаван, і т.і. Тут старші й родина не мішають молоді виконувати партійну та громадську роботу.

Забезпечення населення нацменшостей учбовими установами

До війни національних шкіл майже зовсім не було, за винятком німецьких, але й ті мали своєю основною метою русифікацію німецького населення. Відкриття грецьких та інших національних шкіл царською владою було заборонено.

З приводу цього й шкільних робітників, що належать до нацменшостей й добре розуміють літературну рідну мову, є занадто мало. Навіть шкільні робітники національного походження більш-менш розмовляють рідною мовою, але не вміють читати й писати нею, а іноді рахують, що вона придатна лише для хатньої та побутової розмови, але зовсім не годяща для політичних або громадських промов, і що нею неможливо висловити мрій важливого змісту. Таке відношення до рідної мови, як вульгарної, на жаль, існує навіть серед деяких радянських робітників.

В поточний час кількість шкіл в національних районах не менша, аніж в українських та російських селищах.

Але ця школа являється дійсно національною, себто в ній проводиться все навчання нацмовою, лише в німецьких, єврейських і польських селищах, позаяк цими мовами є доволі примірників та літератури.

В болгарських школах навчання також проводиться нацмовою, але майже без примірників, тому що останніх нема, за винятком абетки та “Наглядної сметанки” (підручник по арифметиці для молодших груп), але ці обидва підручники, за думкою досвідчених вчителів, не придатні до комплексного методу навчання, що він застосовується в сучасній школі.

З приводу цього, навчання в болгарських школах проводиться переважно за способом писання на класній дошці, або, де є можливість, друкування коротких примірників шклогографом (напр. у Преславі).

В болгарських школах за підручники іноді використовуються болгарські книжки, що по своєму змісту непридатні до дітей молодшого віку, напр. у Благоевському районі Одеської округи використовується для цієї мети стаття т. Леніна про кооперацію, що надрукована болгарською мовою.

Звичайно, такий спосіб навчання вимагає від учителя дуже багато часу та зайвої витрати енергії, й все ж не дає йому задоволення та бажаних наслідків.

Що торкається шкіл решти нацменшостей, що зовсім не мають надрукованих підручників, тобто елінської, татарської (що помилково іменується греко-татарською, тюрко-татарською і т.і.), молдавської, вірменської, албанської, чеської і т.і., то хоч статистика органів народної освіти й вважає їх за національні, але в дійсності вони являються російськими й фактично ще досі виконують русифікаторську роллю.

Щодо відповідного охоплення дітей нацменшостей навчанням, то воно не менше, аніж у школах українських і російських, а в деяких випадках значно вище.

Напр., в Мелітопольській окрузі охоплених дітей 8-11 років взагалі лише 50%, а по німецьких районах біля 100%, по болгарських селах 90%.

Кількість шкіл у німецьких районах відносно переважає кількість їх в решті нацрайонів.

Так у Маріупольській окрузі німці складають 6,14% всього населення, а шкіл мають 20%. Навпаки, греки й татари складають в цій окрузі 17,82%, шкіл же рідною мовою зовсім не мають.

Щодо задоволення шкільних установ підручниками, то й в цій галузі німецька школа знаходиться в значно кращім становищі, ніж решта шкіл, навіть українська.

Про це свідчать дані по Мелітопольській окрузі.

Кількість			Кошти на учбові приладдя (примірники і т.і.)		
Німецьких шкіл соцвиху	Учнів у них	Асигновано	Фактично витрачено	Кількість підручників закуплено	Примітки
103	4018	4018 (по 1 карб. на учня)	6023 крб. 10 коп.	6608	Переплата зроблена за рахунок українських шкіл

2005 карбованців, що їх було витрачено понад кошторису, взяті з коштів, що були зазначені задля постачання українським школам підручників, завдяки тому, що ДВУ не дало останніх своєчасно.

З решти національних шкіл більш-менш задоволені підручниками єврейські та польські, надзвичайно слабо болгарські та молдавські й зовсім не мають примірників та літератури рідною мовою грецькі й кримсько-татарські, хоч літературу цими мовами можливо одержати без особливих труднощів – грецьку з Ростовського видавництва, а також з Кавказу, татарську з Криму.

Видавничий план ДВУ включає дуже мало книжок нацмовами, особливо недостатньо книжок для школи. Крім того, ДВУ з приводу економічних умов затримує видання й тих книжок, що давно вже здані до друку, напр. підручник болгарською мовою, що був складений вчителем булг [арських] шкіл Мелітопольської округи.

Згідно з плану ДВУ на 25-26 р., передбачається видати 5 булг. підручників і 7 польських.

Треба також відмітити надзвичайно невдалий склад або переклад деяких підручників і книжок нацмовами.

Так, болгарські “Абетка” та “Наглядна сметанка” не відповідають комплексному методові, що вживається в сучасній школі, німецький переклад “Історії України” Яворського є зроблений таким тугим та невдатним язиком, що НКО, розповсюдивши цей підручник по всіх ОкрІНО в багатьох примірниках, слідом віддав розпорядження не посилати його в школи.

Т.ч. було витрачено зайво багато грошей на переклад, друкування і розсилання книжки, що виявляється зовсім непридатна.

Таке ж явище з літературою, особливо з політичною та економічною.

Щодо кримсько-татарської нацменшості, то відкриття нею шкіл, а також вивчення літературного язика набирає дуже важкого та складного характеру з приводу того, що в цій мові вживається надзвичайно складна абетка, – арабська, – що вимагає для засвоєння її доброї зорової пам’яті.

Тому НКО Кримської СРР вже порушено питання щодо зміни цієї абетки й принципово ухвалено латинську абетку. Цю постанову було також ухвалено вживати Першим Тюркологічним з’їздом в Баку, що відбувся в лютому-березні цього року. Але її ще не проведено в життя, хоч новою абеткою в м. Баку вже друкується татарська газета “Ені Іол” (“Новий шлях”).

Кількість нацшкіл профосвіти ще не задовольняюча, в профшколах же мішаних представників нацменшостей, коли не лічити росіян, дуже мала.

Доволі яскраво це виявляється по Одеській окрузі, що має найбільш розвинену мережу профшкіл, про що свідчить ця таблиця.

Тип шкільної установи	Кількість установ	Кількість учнів	% відношення по національностям			
			Українців	Росіян	Євреїв	Інших
ФЗУ	13	436	15	40	40	5
ДРП	4	591	8	20	70	2
Сільгосп.	5	288	69	16,5	12,1	2,4
Технікумів	3	138	53 чол.	44 чол.	27 чол.	14*
Вища школа						
Інститутів	7					
Робітфаків	5	8301	Відомостей нема			
Технікумів	2					

* В окрузі була польська техшкола в м. Тирасполі, зараз її включено до АМСРР.

По обслідуваних округах нацпрофшколи є такі:

А. По німецькій лінії:

1. Педтехнікум у Молочанську.
2. Агрошкола теж
3. Медична школа – ” – ” – ” –
4. Секція при Одеській партшколі.

Б. По булгарській лінії:

1. Педтехнікум в Преславі

В. По єврейській лінії:

1. Секція при Одеській партшколі.

Звичайно, ця мережа є недостатня навіть для більш задоволеної німецької нації.

Безумовно необхідним являється відкриття сільсько-господарчих шкіл болгарською мовою в Одеській та Мелітопольській округах. В останній болгарська с.-г. школа внесена в план ще минулого року, але її досі не відкрито з приводу обмежености коштів округи, хоч й є деякі сприятливі умови для відкриття цієї школи, а саме: наявність вільного радгоспу коло с. Преслава, а головне – палке бажання населення мати таку школу й готовність подати їй всяку підмогу.

Відкриття в одному селі двох профшкіл (у Преславі знаходиться також булгарський педтехнікум) хоч і має деякі невігоди, але позитивні наслідки цього більш значні, а саме: можливо повніше використовувати педагогічний персонал педтехнікуму (при обмеженості культробітників, що володіють булгарською мовою, це набирає великого значення), легше здійснити сільсько-господарський ухил у педтехнікумі і т.і.

Відкриття булгарської с.-г. школи є також необхідним в Одеській окрузі.

Забезпечення навчання дітей, що не належать до переважної національності даного селища або району, являється найбільш складним питанням тому, що майже повсюдно є багато дрібних сільців чи хуторів, що в них діти або зовсім залишаються без навчання, або, – й це в кращому випадку, – примушені вчитися чужою мовою.

Так або інакше, розв'язати це питання необхідно, але знайти таке розв'язання не легко.

В деяких дрібних селах навчання дітей шкільного віку провадиться в гуртках лікнепу. Але програми цих гуртків, звичайно, не відповідають розвиткові дитини.

Тому це питання необхідно поставити на обміркування фахівців та вияснити, [чи] не буде доцільним ввести в якості тимчасового спробного засобу організацію рухомих шкіл соцвиху.

Мережа позашкільних установ по нацрайонах досить розвинута. Сільбуди є в усіх районних центрах, хати-читальні з бібліотеками майже в усіх сільрадах. При кожній хаті є ціла низка гуртків, передплачуються звичайно 5-6 часописів, уряджуються доповіді, розмови на теми біжучого моменту й т.і.

Але все ж робота стоїть мляво за браком кваліфікованих робітників місцевого населення, однак ця робота все ж провадиться переважно російською мовою, за винятком болгарських районів, де вона ведеться рідною мовою завдяки значній кількості політемігрантів, що призначені в ці райони на роботу.

Населення одвідує ці установи охоче. Більш точно це з'ясувати неможливо тому, що реєстрації одвідувачів не ведеться. Винятком являються німці, що майже зовсім не одвідують позашкільних культустанов (клубів, кіно, й т.і.) за винятком службовців радянських установ.

Підготовки та перекваліфікації робітників позашкільних установ не було. Постачання позашкільних установ літературою набирає цілком хаотичного характеру.

Більшість сільських бібліотек за браком коштів передплачують лише часописи; книжковий же фонд звичайно складається з книжок, що різними установами часом розповсюджуються даремно.

Тому не рідкістю [є] побачити в сільській бібліотеці 100-150 примірників якої-небудь однієї книжки, що й складає половину всього бібліотечного фонду, або знайти цілу паку цінних українських книжок, що їх не було навіть розрізано.

Добре ще коли ці книжки не було облите чорнилом або використано не для читання, а для інших, чисто господарських потреб.

Коли б зібрати всі книжки, що дурно лежать по селах, можливо було б організувати багато бібліотек для інших сел, де книжка ще досі являється незвичайним гостем.

Напр., в Молочанському сільбуді знаходяться без усякого використання такі книжки укромовою, що їх ніхто не розуміє:

Покровський. Руська історія; 54 прим.

Радянська освіта, кн. XI; біля 50 прим., і ціла низка інших.

В хаті-читальні молдавського села Н.Гнатівки є багато українських книжок, але нема жодної молдавської, хоч останні й лежать в ОкрІНО в кількості 9 назв і 149 примірників, з них 180 підручників*. В бібліотеці Коларівського (кол. Романівського) районного сільбуда є 126 примірників книжки.

Являється безумовно необхідним вилучити з сільських бібліотек книжки, що [з] тих або інших умов не відповідають запитам населення та змінити їх на іншу літературу.

Про роботу в нацрайонах позашкільних установ та ступінь забезпечення цих установ серед болгарського населення Мелітопольської округи, що його 53 498 чоловік, свідчить таблиця:

Назва установ	Кількість установ	Членів у них			Гуртків при них						
		чоловіків	жінок	всього	політ-грамоти	агрономічних	природознавчих	юн-секцій	драматичних	хорових	всього
Сільбуди	12	796	269	1065	14	20	17	4	19	12	86
Хаті-читальні	21	772	193	965							
		1568	462	2030							

Маючи на увазі, що взагалі реєстрування членів лічиться зайвим, можливо рахувати, що дійсна кількість одвідувачів та клієнтів цих установ значно більша проти вищезазначених цифр. Втягнення жінок дуже слабе.

Про роботу бібліотек серед того ж населення свідчить ця таблиця.

Бібліотек	Книжок у них				Часописів				Примітка
	булгар.	російськ	україн.	всього	булгар.	російськ	україн.	всього	
24	527	6450	2344	9321	626	173	56	866	Пересічне одвідування бібліотек 20-50 чоловік у день

Часописи, що видаються нацмовами, передплачуються іноді в багатьох примірниках, але зміст їх не досить задовольняє сільське населення з приводу таких умов: язик їх занадто академічний, недостає зрозумілий для сільського мешканця; побут села відбивається в них не доволі яскраво.

Це безумовні наслідки того, що часописи видаються в центрі та дуже обмежені розміром.

* Так у тексті.

Необхідно зблизити національні часописи до села. Для цього треба знайти відповідний засіб. Добре було б розгорнути нацвідділи в округових часописах, як то ухвалено Комісією ВУЦВКУ, що нею проведено обслідування грецької національності Маріупольської округи в 1925 році. Але від цього рішуче відмовляються округові редакції, з приводу обмеженості коштів, малого розміру часописів, браку робітників і т.і. Відмова, на жаль варта уваги.

Розповсюдження часописів нацмовою в деяких випадках стоїть потворно. Напр., у молдавському селі Н. Гнатівці навіть не чули, що цією мовою видаються два часописи: “Серп і Чук” – робітничий і “Плугатур Рош” – селянський.

А коли б дехто догадався надіслати до цього села хоч би одного примірника, передплатники безумовно знайшлись би.

Обов'язкової передплати на часописи нема. Округові установи, що їх було обслідувано, не видають книжок. Щодо ДВУ, то кількість книжок нацмовою, які були ним видані, приведена в таблиці, що при цьому додається.

Ця кількість дуже незначна. Необхідно пропонувати ДВУ підвищити видання літератури нацмовами, в першу чергу підручників, політичної, економічної й сільсько-господарчої літератури.

Необхідно звернути увагу на язик книжок, а також притягти до участі в цій справі місцевих робітників, використати місцеві технічні засоби й спростити одержання літератури з-за кордону.

Яких-небудь спеціальних заходів для охорони прав дрібних груп, що знаходяться в оточенні інших національностей, не вживається.

Як відмічено вище, в пункті 39 доповіді, таких заходів необхідно вжити в галузі задоволення таких дрібних груп шкільними установами.

Українізація в національних районах проводиться дуже мляво, тому ще ніяких наслідків ані позитивних, ані негативних не помічається.

Проте ж треба підкреслити, що робітники нацустанов, навіть округових бюро нацмен, висловлюються, що вивчення української мови вони не здолають з приводу того, що на об'єктивних умовах їм доводиться вживати росмову, що з нею вони також знайомі доволі слабо.

Вивчати одночасно росмову і укрмову для них важко, позаяк вони не мають змоги засвоїти нюанси та різницю цих двох дуже близьких між собою мов.

Деякі нові болгарські робітники, що недавно прибули з-за кордону і трохи ознайомилися з росмовою, запевняють навіть, що російська мова дуже близька до болгарської (що, певна річ, правдиво), але українська мова надзвичайно далека до неї (що, звичайно, недоладно). Питання про українізацію нацустанов можливо буде конче розв'язати лише після того, коли вищі учбові установи та семирічка дадуть потрібну кількість національних робітників, що досконально засвоїли укрмову.

Таких наслідків чекати вже не довго.

Щодо теперішніх робітників, то їм необхідно де-кілька подовжити [терміни], зазначені для остаточного засвоєння укрмови.

Це питання треба винести на ухвалу Президії ВУЦВК'у.

Висновки

1. Про адміністративну справу

Відзначити, що вилучення адміністративних національних одиниць без одночасного постачання літературою на нацмові, а також робітників, що цю мову добре знають, не дає всіх бажаних наслідків.

Підкреслити, що помилковий облік кримських татар і молдаван Маріупольської округи, що їх віднесено до "греків", дуже зле відбивається на задоволенні їх інтересів, у першу чергу культурних і постачанні їм робітників, літератури й т.і.

Відсутність в складі ЦК Нацмен при ВУЦВК представників молдавської, кримсько-татарської, а також російської нацменшостей в деяких випадках зле відбивається на роботі відповідних місцевих органів.

Підкреслити, що на місцях при гострій потребі національних установ, навіть ОБНМ, в робітниках, що володіють мовами нацменшостей, останні іноді працюють на посадах, де нацмова не потрібна.

Відмітити, що в Маріупольському ОБНМ нема жодного робітника за кошти ОВК. Обов'язки ОБНМ фактично виконують ІНО й робітники окрпарткому.

II. Забезпечення вживання рідної мови

Листування й діловодство в нацустановах ведеться ще переважно росмовою.

Перекладачів при установах, навіть судових, дуже мало. Тому заяви нацмовою звичайно передаються для перекладу в бюро нацмен, що недоцільно, ускладнює роботу останніх.

Питання про перехід усього діловодства національних установ на нацмову значно ускладнюється завдяки нез'ясуванню питання про язик зносин нацустанов з вищими органами влади.

По цій справі ЦКНМ внесено в ВУЦВК і РНК проект настанови, але ще останнього не розглянуто.

III. Заходи по вивченню мови нацменшостей

Курси нацмов було утворено лише в Маріупольській окрузі грецькою мовою, але вони не дали значних наслідків за відсутністю добрих викладачів і недостацею підручників. Передбачається повторити їх в це літо.

IV. Судовий устрій

Робота нацкамер народних судів значно ускладнюється відсутністю в другій інстанції, тобто Округових Судах перекладачів, а також членів Суду, що володіють нацмовами.

Тому, з одного боку, має місце деяке затримання судових справ у другій інстанції, з другого боку, заяви нацменами іноді передаються для перекладу в ОБНМ або партійні секції НМ, що ускладнює роботу останніх.

V. Забезпечення нацменшостям їх культурних вимог

Культурний рівень населення нацменшостей за останні роки значно підвищується завдяки вилученню національних адміністраційних одиниць і забезпеченню їх усіма освітніми установами.

Участь нацменшостей в громадській роботі також підвищується, особливо в виборчій кампанії, що за час її нацменшості виявили відносно більш значну зацікавленість від українського та російського населення (Див. таблицю).

Економічний ґрунт життя нацменшостей несталий з приводу заплутаних земельних стосунків, наявності безземельних господарств поруч з тими, що мають землю поверх усякої норми (особливо в німецьких селищах), а також затримки землеустрою, що викликає дуже несприятливий настрій.

Кількість шкіл у селищах нацменшостей пересічно задовольняюча; по німецьких селищах вона майже досягає довоєнного рівня, по останніх навіть значно перевищує його тому, що до війни нацшкіл або зовсім не було, або вони існували лише як виняток та мали специфічно русифікаторську мету.

Але значна кількість нацшкіл ще переважно користується в навчанні росмовою з приводу недостачі підручників, браку вчителів, що володіють нацмовою, і т.і. % охоплення школами дітей нацменшостей не менш від українських і російських, але, як зазначено вище, далеко не всі школи в нацселищах, дійсно являються національними. Наприклад, зовсім нема шкіл елінською та кримсько-татарською мовами.

Кількість профшкіл конче недостатня. В зв'язку з умовами життя й праці населення нацменшостей особливо потрібні агрономічні школи.

Пересічні цифри задоволення школами населення – однаково для всіх національностей – не відбивають дуже важкого стану відносно навчання дітей населення дрібних сілець та хуторів, що знаходяться далеко від великих селищ, або в оточенні іншої національності.

Фактично такі дрібні групи населення цілком позбавлені можливості навчати своїх дітей, тоді як діти в великих селищах охоплені шкільним навчанням значно більше від пересічної цифри.

Мережа позашкільних установ, взагалі задовольняюча, але треба відмітити, що робота в них провадиться ще переважно росмовою, а забезпеченість нацробітниками ще недостатня. Перепідготовки робітників цих установ ще не було.

Одвідування цих установ населенням задовольняюче, оскільки можливо встановити його по розмовах, бо звичайно воно не реєструється.

Ступінь участі населення нацменшостей в партійних, професійних та громадських організаціях незадовольняюча (Див. таблицю) з приводу

недостатньої кількості національних робітників, відносно слабкої партроботи серед нацменшостей, а також тому, що партробітники є переважно заходжі люди й мало знають побут місцевого населення, з приводу чого їм приходится витратити багато зусиль.

Постачання нацменшостей літературою є конче недостатнім.

Виробничий план ДВУ надміру обмежений по виданню нацлітератури (Див. таблицю): [84 назви на 450 аркушів].

Зовсім нема книжок елінською, кримсько-татарською, молдавською й іншими мовами. Дуже обмежена кількість булгарських книжок (усього 9 назв).

Видання літератури нацмовами зосереджено в центрі при відсутності постійного зв'язку з культуробітниками з місць. З приводу таких умов спостерігаються такі небажані явища: 1) язик, що ним викладаються нові книжки нацмовами, дуже академічний й важкий для національного населення; 2) не використані місцеві робітники; 3) не використані місцеві технічні засоби (напр., німецька друкарня в Мелітополі зайнята духовним журналом "Унзер Благ", що без сумніву виконує контрреволюційну роль; 4) порядок одержання літератури з-за кордону надміру складний; 5) порядок одержання літератури з інших республік СРСР також надзвичайно складний.

Питання про задоволення літературою кримсько-татарських сел досі значно ускладнювалося тим, що в цій мові вживалася дуже складна арабська абетка.

На останньому Тюркологічному з'їзді, що відбувся в м. Баку, з 26 лютого по 6 березня ц.р., була прийнята латинська абетка й вже нею друкується частина "Ені Іол" ("Новий шлях"), "Комуніст" і т.і. Тому ця перешкода вже відпала.

Часописи, що видаються нацмовами, передплачуються та позашкільними культурними установами, як і приватним населенням в значній кількості примірників, але з приводу академічності язика, а також неможливості широко висвітлювати життя й побут села завдяки обмеженості розміру не досить задовольняють місцеве населення, особливо сільське.

Розподілення літератури між позашкільних культустанов організовано конче незадовольняюче. Сільбуди й хати-читальні в селах нацменшостей, де зовсім [мало] осіб, знайомих з укромовою, мають значну кількість українських книжок, що лишаються без використання, й майже зовсім не мають книжок нацмовою.

Щодо запиту на нацлітературу, то завдяки дуже незначній кількості назв книжок нацмовою, а також браку реєстрації читання й купівлі книжок, неможливо відмітити, на яку літературу є найбільший запит. В розмовах же населення цікавиться в першу чергу політичною, сільсько-господарчою літературою й учбовими примірниками для дітей.

Найбільший запит помічається на політично-економічну й сільсько-господарчу літературу й примірники для учнів, але завдяки браку літератури

з цих питань нацмовою, цей попит задовольняється переважно російською літературою.

Українізація в національних районах майже зовсім не починалася, тому й не могла дати яких-небудь виразних наслідків.

Щодо робітників НМ'у в місті, то з приводу недостатнього знайомства їх з російською мовою, що їй приходить навчати завдяки російському оточенню, для них дуже важко одночасно вивчати ще й українську мову.

VI. Стан здоров'я населення нацменшостей

Елінське й кримсько-татарське населення Маріупольської округи з приводу спадкових умов, а також деяких побутових особливостей та звичаїв дуже схильне до занедужання сухотами.

VII. Економічні риси життя нацменшостей

Економічний ґрунт життя нацменшостей, що займаються переважно сільсько-господарчою працею, несталий та несприятливий з приводу дуже заплутаних земельних стосунків, затримання землеустрою, наявності бідніших безземельних господарств при наявності великих державних фондів землі, а також господарств, що мають землю поверх усяких норм (особливо в німецьких селищах).

Ці явища викликають несприятливий настрій бідноти, віддаляють її від органів радвлдади, а також утворюють настрій щодо переселення за кордон (напр. щорічні переселення німців до Канади).

Практика НКЗему, що він залюднює землі держфонду, не беручи до уваги національний склад так місцевого населення, як і вселенців, фактично іноді перевертає національні селища в мішані. Це явище особливо помічається в німецькому Молочанському районі, де низку земель, що їх було одібрано в порядку розкуркулення, було заселено дрібними українськими і російськими сільцями (Додається таблиця).

Цей засіб залюднення надзвичайно зле відбивається на партійній, культосвітній та громадській роботі.

Позаяк в деяких нацрайонах (напр. німецьких Молочанському та Пришибському) є великі державні фонди землі, це питання набирає великого значення.

М.Ареф'єв

Пр о п о з и ц і ї

(Проект)

I. Про адміністраційну справу

Вважати необхідним при вилученні нових національних одиниць одночасно задовольняти їх [відповідною] потребою робітників, що добре володіють даною мовою, а також літературою на нацмові.

Прохати Президію ВУЦВК'у запропонувати ЦСУ при переведенні демографічного перепису в поточному році звернути належну увагу на встановлення національності окремих груп населення, особливо тих, що

їх статоргани лічать явно помилково, а саме: елінів, кримських татар і молдаван Маріупольської округи, білорусів Мелітопольської й Глухівської округ і т.і.

Підкреслити, що Маріупольські округові установи свавільно з'єднують в доповідях, відчитах й різних відомостях три окремих етнографічних групи, що вони вживають цілком різні мови, а саме: елінську, кримсько-татарську й молдавську та рішуче заборонити це, позаяк окрема кількість цих груп, а також села, що їми залюднені, добре відомі.

Прохати ВУЦВК розглянути справу про поширення складу ЦКНМ шляхом заводження до неї представників молдавської, кримсько-татарської й російської нацменшостей, а також включити в склад Маріупольського ОБНМ представника кримсько-татарської меншості.

Пропонувати Маріупольському ОВК: а) скласти ОБНМ відповідно вказівкам ВУЦВК'у;

б) розглянути справу про доцільність передачі молдавського села Н.Гнатівка до Жовтневого району Марокруги, або до Стельського району Сталінської округи, бо до них вона значно більш тяжіє з економічного боку, а також знаходиться ближче, ніж до Ст.Коранського району, в якому воно є в біжучий час.

в) устаткувати установи Н.Гнатівки, в першу чергу школу, робітниками, що володіють молдавською мовою, але працюють в немолдавських селах;

г) надіслати в Н.Гнатівку молдавську літературу, що дурно лежить в ОкрІНО;

д) звернути увагу на поглиблення та поліпшення роботи в російському селі Білосарайська Коса.

Пропонувати всім окрвиконкомам звернути особливу увагу й пильно стежити за доцільним використанням робітників, що володіють мовами нацменшостей, та устаткування ними національних установ, в першу чергу ОБНМ і секцій НМ.

II. Забезпечення вживання рідної мови нацменшостей

Прохати ВУЦВК і РНК прискорити обмірковування проекту про язык зносин нацустанов до вищих органів влади, що він був внесений ЦКНМ на ухвалу ВУЦВК'у та РНК.

Пропонувати округовим ВК'ам вжити заходів щодо устаткування нацустанов, в першу чергу ОБНМ, кваліфікованими національними робітниками.

III. Заходи по вивченню мови нацменшостей

Прохати розглянути план організації курсів по вивченню нацмов для робітників освіти, а також інших радянських установ. Прохати в першу чергу звернути увагу на підготовку робітників нацменшостей, що забули свою письменність, а саме елінів, кримських татар і молдаван Маріупольської округи.

IV. Судовий устрій

Прохати НКЮ вжити заходів до дійсного забезпечення Окрсудів перекладачами відповідно національному розподілу населення округ і пропонувати Окрсудам не завантажувати обов'язками перекладачів ОБНМ, або національні секції парткомів у шкоду для їх власної роботи.

V. Забезпечення нацменшостям їх культурних вимог

А. Учбові установи.

Прохати НКО обміркувати справу про задоволення навчання дітей в дрібних сільцях, що знаходяться в оточенні населення інших національностей, шляхом організації в якості термінової спроби рухомих шкіл, або окремих груп типу соцвосу при гуртках лікнепу.

Прохати НКО при проведенні обліку дитячого населення з'ясувати не тільки пересічні цифри про стан охоплення дітей шкільними установами, але й охоплення їх по окремих селах, що в них або зовсім нема школи й діти лишаються без навчання, або при наявності школи охоплення дітей значно більш пересічної цифри.

Прохати НКО і ОкрВК'и вжити заходів щодо підвищення кількості профшкіл нацмовою, в першу чергу сільсько-господарчих, – болгарських в Одеській й Мелітопольській округах, елінської й кримсько-татарської в Маріупольській окрузі.

Прохати НКО організувати курси для підготовки національних робітників радянських установ, особливо в культосвітній галузі, а також провести перепідготовку вже працюючих в цій галузі.

Б. Постачання літературою.

Прохати НКО вжити заходів щодо поліпшення справи постачання шкільних і позашкільних культурустанов нацменшостей підручниками й літературою, а саме:

а) Поширити план ДВУ в галузі видання літератури мовами нацменшостей, в першу чергу тими, що на них неможливо одержати літературу з-за кордону, а також з інших радянських республік.

б) Встановити зв'язок з місцевими робітниками та використовувати їх задля складання книжок мовами нацменшостей. Прискорити видання болгарського підручника, що був складений вчителями болгарського педагогічного технікуму в Преславі.

в) Вжити заходів до спрощення язика нацлітератури, що видається ДВУ, пристосовуючись до невисокого розвитку сільського населення, але без зайвої вульгаризації мови.

г) По можливості використовувати місцеві технічні засоби, напр. німецькі відділи при Одеській та Мелітопольській державних друкарнях, і т.і.

д) Скласти згоду з національними республіками АМСРР, РСФРР. Кримською, Азербайджанською про систематичне одержання від них літератури мовами: молдавською (АМСРР), новоелінською (РСФРР, елін-

ське видавництво в Ростові), татарською (Кримська і Азербайджанська республіки), й т.і.

е) Спростити порядок одержання місцевими відділами ДВУ книжок з-за кордону, дозволивши за відповідальністю ОВК'ів купівлю літератури німецької, єврейської, польської, грецької й т.і. на умовах господарчого розрахунку.

ж) Пропонувати округовим органам політосвіти вжити заходів щодо більш доцільного використання літератури рідними мовами, що знаходяться в сільських позашкільних установах освіти, а саме: вилучити вкраїнські книжки з сільбудів і хат-читален в тих селах, де населення не розуміє укромови для постачання ним вкраїнських сел, що по даних обслідування майже зовсім не мають вкраїнських книжок, і замінити їх національною, або - в крайнім разі - російською літературою.

з) Пропонувати округовим ІНО вжити заходів для ознайомлення населення з часописами, що видаються нацмовами: молдавськими - "Плугатур Раш" і "Чук і Серп" у Балті, татарськими - "Єні Іол" і "Комуніст" (Баку) і проведення кампаній передплати на них.

Визнати необхідним підвищення партійної та громадської роботи серед нацменшостей, в першу чергу серед німецької, як найбільш відсталой в галузі політичній, хоч нею і більш засвоєна технічна культура. Особливу увагу треба звернути на виділення місцевих робітників, що добре знають умови життя населення і користуються з боку його повагою.

В. В українізації.

Внести в Президію ВУЦВК'у доповідь про необхідність віддати робітникам національних установ, з приводу об'єктивних умов, а саме чужоземного походження й частково пересування, [розпорядження про] відкладання на деякий період остаточного терміну опанування укромовою.

VI. Стан здоров'я нацменшостей

Звернути увагу НК Здоров'я на підвищене занедужання елінського та татарського населення Маріупольщини на сухоти й пропонувати вжити заходів щодо медичного обліку цього населення й задоволення його спеціальними медичними установами.

VII. Економічні риси життя нацменшостей

Звернути увагу НКЗему на те, що затримання проведення землеустрою в національних районах, особливо німецьких, одночасно з великою кількістю безземельних і наявністю значних державних земельних фондів викликає незадоволення й дуже гострий настрій з боку бідноти, а також стремління до переселення за кордон (серед німців у Канаду, серед євреїв у Палестину, й т.і.).

Для усунення цих небажаних у радянській країні явищ вважати необхідним провести землеустрій в національних районах, в першу чергу німецьких, позачергово, прирівнюючи їх до прикордонних місцевостей.

Пропонувати НКЗему при переселенні й заселенні земель держфонду брати на увагу національний склад населення й якомога не порушувати його та не повертати національні селища в мішані, що значно ускладнює та погіршує умови політичної, громадської та освітньої роботи.

Н.Ареф'єв

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АМСРР – Автономна Молдавська Соціалістична Радянська Республіка	ОБНМ – окружне бюро у справах національних меншин
ВУЦВК – Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет	ОВК, Окр ВК – окружний виконавчий комітет
ДВУ – Державне видавництво України	Окр ІНО – окружна інспектура народної освіти
ІНО – Інспекція народної освіти	РВК – районний виконавчий комітет
Нацмен окрпарткому – секції у справах національних меншин при окружному комітеті КП(б)У	РНК – Рада Народних Комісарів
НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ	РСФРР – Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка
НК Здоров'я – Народний комісаріат охорони здоров'я	Секції НМ – Див.: Нацмен окрпарткому
НК Зем – Народний комісаріат земельних справ	УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка
НКО – Народний комісаріат освіти	ЦК нацмен (ЦКНМ) – Центральна комісія у справах національних меншин при ВУЦВК
НК РСІ – Народний комісаріат робітничо-селянської інспекції	ЦСУ – Центральне статистичне управління.